

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ARTE BUCUREȘTI

TEZĂ DE DOCTORAT

Domeniul fundamental: ARTE

Domeniul de doctorat: ARTE VIZUALE

Doctorat profesional

PSIHOGEOGRAFIE FLUIDITATE IMAGINAȚIE

Descoperiri și redescoperiri ale orașului
transpuse într-o viziune proprie asupra fluidității lumii

Doctorand

Mihaela Georgiana Moțăianu

Coordonator științific

Prof. univ. dr. arh. Dragoș Gheorghiu

București | 2024

CUPRINS

Mulțumiri	1
Rezumat	4
Abstract	8
Résumé	12
Cuvinte cheie	16
CAPITOLUL I – Introducere	
1.1. Argument: Despre fluiditate, mișcare, artă și oraș	17
1.2. Prezentarea și explicarea temei de cercetare din perspectiva timpului	31
1.3. Metodologia de cercetare	36
1.4. Instrumente și tehnici de lucru	41
CAPITOLUL II – Despre mișcare în artă și fotografie	
2.1. Încercări de a surprinde mișcarea în arta modernă	51
2.2. Fotografia și mișcarea: O privire selectivă	54
CAPITOLUL III – Psihogeografia	
3.1. Anti-plimbarea – O plăcută imprecizie	63
3.1.1. Flâneur – Călătorul urban	72
3.1.2. Derive – Cheia practicii psihogeografice	74
3.1.3. De la acțiune socială la o nouă formă de artă	76
3.1.4. Psihogeografia contemporană	78
3.1.5. Artă deplasării – Walking Art	84
3.2. Psihogeografie și fluiditate – O abordare personală	86
3.2.1. Conceptul de fluiditate prezentat prin experiențe psihogeografice	93
3.2.2. Tipurile de emoție abordate în explorarea psihogeografică	97
3.2.3. Psihogeografia în contextul pandemiei	102
CAPITOLUL IV – Deplasare, Descoperire, Fluiditate	
4.1. Percepția mediului	104
4.1.1. Memorie și fluiditate	104
4.1.2. Linii și fluiditate	105
4.1.3. Percepția continuumului dintre oraș și natură – Un univers fractal	110
4.2. Explorare urbană. Ruinele – imagini ale timpului	117
4.3. Arheologie urbană. Obiecte și imagini uimitoare	120

4.3.1. Obiect găsit, imagine găsită	121
4.3.2. Objet trouvé în oraș. Scaunele	123
4.3.3. Psihogeografie, privire și mișcare	126
CAPITOLUL V – Proiecte psihogeografice în viziune proprie	
5.1. De la psihogeografie la imaginar	129
5.2. Procesul artistic	131
5.2.1. Transpuneri și fotomontaj	131
5.2.2. Trialectica	132
5.2.3. Fotografia creatoare de lumi imaginare	139
5.2.4. Poezia creatoare de lumi imaginare	141
5.2.5. Interpretări ale realității – Construcții imaginare	147
5.2.6. Experimente psihogeografice expuse în mediul online și în spații virtuale	153
CAPITOLUL VI – Proiecte și călătorii psihogeografice	
6.1. Amintiri despre apă	156
6.2. Călătorie spre capătul lumii: Străbătând Patagonia	163
Concluzii	182
Bibliografie	184
Lista ilustrațiilor	202
ANEXE	
Anexa 1. Lucrări personale (completări la lucrările prezentate în teză)	213
Anexa 2. Activitatea de cercetare desfășurată pe perioada studiilor doctorale	220
Anexa 3. Articole și lucrări de cercetare artistică publicate	228
Anexa 4. Realizări de spații virtuale pentru conferințe internaționale	236
Anexa 5. Expoziții naționale și internaționale	240
Anexa 6. Expoziții în spații virtuale	244
Anexa 7. Realizarea conceptului grafic pentru cel de-al treilea volum al revistei internaționale Design Arts Culture (DAC)	247
Anexa 8. Universități care au introdus Psihogeografia în aria curriculară	250

Rezumat

Teza *Psihogeografie, Fluiditate, Imaginație* tratează un subiect contemporan, aparținând atât literaturii, cât și artelor vizuale, cu accent pe fotografie.

Titlul tezei conține trei elemente care ocupă aceeași importanță în structura cercetării prezente, *psihogeografia, fluiditatea și imaginația*, reprezentând trei ipostaze ale ideii de *mișcare* sau de *curgere*.

Psihogeografia, înseamnă în primul rând deplasare prin mers și este una dintre formele recente ale artei – o îmbinare între experiențele psihice-emotive ale performerului și mediul geografic. Deplasarea ca mod critic de conștientizare, menită să redefinească spațiul și relația cu acesta, plasează practica mersului pe jos în sfera artei conceptuale¹. Astfel deplasarea ca experiență a cunoașterii spațiale și relaționale este considerată de unii autori ca generatoare a unei estetici a deplasării², devenind prin *Walking Art* o formă de artă performativ-conceptuală, practică ca artă participativă sau ca expresie artistică individuală, atât în mediul urban cât și în mediul natural. Experiența orașului, încă de la mijlocul secolului trecut, a fost comunicată doar sub formă de narațiuni textuale. Un concept apropiat de practica psihogeografică, utilizat ca instrument pentru explorare și analiză, apare mai întâi în textele despre deplasările urbane ale *flâneur*-ilor din secolul al XIX-lea sau în textele despre descoperirile geografice.

Practicarea psihogeografiei este în general cunoscută prin perspectiva lui Guy Debord și a grupării de avangardă *Internationale Situationniste*³ activă între 1957-1972 care a realizat prin derivă (fr. *dérive*⁴), o analiză socială cu scopul de a crea o nouă formă urbană „care să întruchipeze dorințele și nevoile unei noi societăți.”⁵ Guy Debord a pus bazele unei metode de analiză urbană sugerând modalități inventive de a naviga în mediul urban și totodată de a-l reimagina⁶.

Această reimaginare a orașului prin explorare urbană propusă de Guy Debord și de gruparea *Internationale Situationniste*, își are rădăcinile în mișcări de artă precum Dadaismul și Suprarealismul, care au explorat modalități de descătușare a imaginației

1 Adolfo Lagomasino, "Dérive: Place-making Practices on Foot", *Liminalities: A Journal of Performance Studies*, Vol. 16, No. 4, 2020. <http://liminalities.net/16-4/derive.pdf> (Accesat: 01.04.2024).

2 Susanne Bosch, "Walking as Relational Aesthetics", *Interartive*, fără dată. <https://walkingart.interartive.org/2018/12/susanne-bosch>. (Accesat: 12.08.2023).

3 Alianță revoluționară de avangardă a artiștilor, scriitorilor și poezilor europeni, sub numele de *Internationale Situationniste* (1957-1972) care s-a dezvoltat pe bazele unui amestec între ideologia marxistă și mișcarea suprarealistă. Personalitatea cea mai marcantă a mișcării fiind Guy Debord care a identificat societatea de consum ca fiind *Societatea spectacolului*, publicând în 1967 o carte sub acest titlu. <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/s/situationist-international>. (Accesat: 12.03.2024).

4 *Dérive*: tehnică experimentală de deplasare prin oraș, utilizată de gruparea *Internationale Situationniste* în scopul de a rupe monotonia vieții, și totodată o modalitate de a obține o privire critică asupra mersului pe jos. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780198794790.001.0001/acref-9780198794790-e-174?rkey=mwqFSd&result=2>. (Accesat: 01.04.2024).

5 Silviu-Teofil Medeșan, *Forma urmează situației. Orașul contemporan anticipat de situaționiști*, Ozalid, București, 2020, p. 66.

6 *Psychogeography* fără autor, fără dată. <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/p/psychogeography>. (Accesat: 11.02.2024).

subconștiente⁷. Psihogeografia a traversat diferite perioade de transformări, în prezent din ce în ce mai mulți experimențiști utilizând mersul pe jos ca instrument de autocunoaștere sau de înțelegere a mediului înconjurător. Psihogeografia a fost preluată de teoreticieni și artiști vizuali ajungând în prezent o formă de performance a mersului pe jos acceptată ca artă, pentru ca în ultimul deceniu, să devină un subiect prelat la marile universități ale lumii. În această perspectivă, analiza experiențelor fenomenologice ale deplasării prin mers ar putea caracteriza psihogeografia ca reprezentând un tip de *impresionism contemporan*. Prin intermediul psihogeografiei, teza descrie una din formele fundamentale ale fenomenelor constitutive ale lumii și anume *fluiditatea*.

Acest concept, ce datează din vremea presocraticilor și utilizat în prezent de la studiile de psihologie și până la cele de fizică⁸, este firul călăuzitor al cercetării doctorale, făcând o trecere fluidă de la principiile⁹ lui Heraclit la redarea mișcării în arta plastică și în fotografie de la sfârșitul secolului al XIX-lea, la dinamica deplasării și formele sale performative și până la experiențele spațiale ale psihografilor contemporani.

Utilizând psihogeografia ca metodă de explorare a mediului, teza abordează tema orașului, în principal, însă fără să excludă mediul natural, acesta fiind uneori parte intrinsecă a peisajului urban. Astfel cercetarea explorează și natura de dincolo de porțile orașului, observând-o în deplinătatea frumuseții sale.

Explorările psihogeografice au fost realizate în diverse orașe din Europa, Asia și America de Sud, cât și în natură, orașul și natura fiind abordate atât prin prisma artistică cât și prin cea a etnografiei vizuale. Prin explorările psihogeografice în mediul urban au fost realizate două tipuri de descoperiri: primul tip se referă la parcurgerea în mers a unor medii nefamiliare – orașe necunoscute din alte culturi, în care atmosfera și lumina specifice locului sunt o invitație la înțelegerea și apropierea de acestea; iar cel de-al doilea tip, reprezentând o redescoperire a mediului familiar – orașe cunoscute, dar străbătute cu intenția de a descoperi perspective noi.

Cu toate că psihogeografia este asociată ideii de mișcare și de mers, în cercetarea doctorală accentul a fost pus în special pe surprinderea statică a mișcării. Descoperirile au fost înregistrate fotografic, sub forma indicilor mișcării. Așadar mișcarea a fost surprinsă indirect în fotografie prin semnele acțiunii timpului sau a elementelor naturale asupra materiei, incluzând aici vegetația care răzbate fără efort cucerind formele construite, sau prin semnele perpetuei interacțiuni dintre acțiunile umane și spațiul urban. În momentul

7 Merlin Coverley, *Psychogeography*, Pocket Essentials, Harpenden, 2010, pp. 72-73.

8 Studiile abordate din perspectiva holistică ale lui David Bohm despre *holomișcare*, care pornește de la ideea că totul se află într-o stare de proces sau de devenire (fluxul universal), lucrarea sa de referință fiind *Wholeness and the implicate order*, publicată în 1980; precum și studiile lui Adrian Bejan fizician și profesor universitar care discută despre *teoria constructală*, lucrarea sa de referință *Constructal Theory of Social Dynamics* referindu-se la structuri vii – sisteme construite pe nivele cu organizare structurată pe ierarhii cum este societatea sau modele care prezintă similarități și ritm ca cele din natură.

9 Fluxul universal sau Continuum-ul ca stare inerentă naturii lucrurilor. William Harris, "The Way of the Logos", fragmentul 21, *Heraclitus. The complete fragments*, Middlebury College, 1995.

opririi deplasării fiecare spațiu devine un *loc*, în această privință prezenta cercetare psihogeografică reprezintă și o culegere de *locuri*.

Fotografia a fost utilizată atât ca instrument de captare a diverselor elemente¹⁰ fotografiate în mediul urban și natural, cât și ca instrument de redare a viziunii proprii.

Fotografiile reprezintă mărturii personale, vizuale și emoționale, colectate în timpul explorărilor psihogeografice. Cu ajutorul dispozitivelor¹¹ digitale de captare a imaginilor, au fost selectate¹² diverse aspecte ale orașului sau ale mediului natural ce s-au constituit într-o bogată și variată arhivă de imagini. Arhiva de fotografii conține de la forme ornamentale ale fațadelor ansamblurilor arhitecturale, la inedite detalii urbane expuse privirii însă rareori observate, până la surprinderea efectelor naturii (prin acțiunea aerului, apei, pământului ori a focului) asupra diverselor elemente urbane, transformate în ruine, ce lasă să se citească cu ușurință fascinantă trecere a timpului.

Trecerea sau curgerea timpului este unul dintre subiectele abordate în teză și este cuprinsă în aproape toate proiectele care constituie partea practică a cercetării artistice. Proiectele se referă la fluiditatea, mișcarea și curgerea universală a elementelor, pornind de la fluiditatea emoțiilor personale care au fost transpuse în imaginative narațiuni vizuale. Dacă la începutul cercetării doctorale viziunea asupra lumii era divizată în două mari categorii, *solidul și lichidul* pe care le surprindeam fotografic, în timp, am început să observ lichiditatea solidului și să înțeleg fluiditatea universală.

În perspectiva celor menționate mai sus, teza abordează trinomul *mers-fluiditate-imaginație*. Experiența psihogeografică a fost transpusă în mai multe serii de fotomontaje – concepute ca narațiuni vizuale imaginate, ce redau într-o viziune personală fluiditatea lumii înconjurătoare. Astfel *fluiditatea* se regăsește în toate exemplele artei personale nu numai ca indice surprins fotografic ci și sub forma curgerii în întrepătrunderea imaginilor din fotomontaje.

Permițând intervenții asupra fotografiilor, mediul digital a devenit cel de-al doilea instrument utilizat în procesul artistic pentru construirea fotomontajelor, și în același timp un mediu pentru expunerea lor.

Fotomontajele au fost realizate cu ajutorul programelor specializate pentru editare de imagine, precum Adobe Photoshop din suita de programe Adobe Creative Cloud.

Teza ***Psihografie, Fluiditate, Imaginație*** cuprinde atât o parte teoretică prin care sunt explicate conceptele care au stat la baza dezvoltării artei personale, cât și proiecte care reprezintă partea aplicativă a cercetării, acestea sintetizând varii perspective asupra lumii înconjurătoare.

10 De exemplu, obiecte, texturi ori momente de scurtă durată specifice dinamicii urbane.

11 Dispozitivele utilizate în captarea imaginilor reprezentând aparate de fotografiat și telefoane mobile.

12 Selecția elementelor urbane reprezintă o alegere bazată pe identificarea unor stimuli vizuali declanșatori ai unor stări emoționale.

Proiectele artistice realizate în urma explorărilor psihogeografice, prezintă *fluiditatea* în diverse forme de manifestare atât prin fotomontaje cât și prin fotografii. Unele dintre proiecte prezintă viziuni antropologice în care a fost surprinsă nostalgia curgerii timpului, acel *hüzün*¹³ al Istanbulului sau *saudade*¹⁴ a Portugaliei, sau viziuni poetice inspirate de poemele lui Luís de Camões și ale lui Fernando Pessoa, călătorii prin lumi imaginare construite din fragmentele lumii reale. Alte proiecte au fost inspirate de obiectele aflate în spațiul limitat al camerei în perioada pandemiei, și de obiectele¹⁵ ce reprezintă indici ai momentelor statice – obiecte a căror prezență neașteptată în spațiul urban generează o experiență de serendipitate.

Fluiditatea este prezentată și din perspectiva unor călătorii ce explorează curgerea apelor, descoperind amintiri despre acestea, și ale explorărilor unor lumi îndepărtate – o experiență a mersului pe jos spre capătul lumii, străbătând tărâmul de gheață și de foc al Patagoniei. Totodată *fluiditatea* a fost prezentată și prin conceptul grafic al revistei internaționale *Design | Arts | Culture*, Vol. 3, *Image and Memory*, No. 1 și No. 2, pe care l-am realizat în totalitate. Designul revistei integrează conceptul heraclitean de curgere – *Panta Rhei*.

Expunerea proiectelor de cercetare artistică a fost făcută atât în galerii, în spațiile expoziționale ale unor muzee, cât și în spații virtuale, acestea din urmă oferind vizitatorilor o experiență fluidă inedită.

Diseminarea rezultatelor cercetării mele doctorale a fost făcută în reviste și volume ale unor edituri științifice internaționale.

13 Orhan Pamuk, *Istanbul*, Luminița Munteanu (trad.), Polirom, București, 2018, p. 114.

14 *Saudade*, stare sufletească descrisă cu măiestrie în operele lor poetice de autori celebri precum Luís de Camões (*Aquela triste e leda madrugada*) și Fernando Pessoa (*Saudade*).

15 Imagini cu scaune abandonate fotografiate în mediul urban, transpuse într-o serie de fotomontaje imaginative. Acestea sunt prezentate atât în secțiunea 4.3.1. *Obiect găsit, imagine găsită* cât și în Anexa 1. Lucrări personale.

Cuvinte cheie

psihogeografie

fluiditate

mișcare

fotografie

oraș

flâneur

dérive

walking art

timp

spațiu

natură

cercetare artistică

imaginație

fotomontaj